

Mirosława Zalewska-Pawlak*

Wprowadzenie. Wspólnotowość jako wartość edukacji do sztuki i przez sztukę w dyskursie interdyscyplinarnym

Abstrakt

Tekst wprowadza w problem wspólnotowych wartości w wychowaniu do sztuki i przez sztukę. Zaprezentowano stanowiska przedstawicieli nauk społecznych i humanistycznych, co podkreśla interdyscyplinarny charakter przedstawionego problemu. Perspektywa aksjologiczna stanowiła wyjściowy motyw badawczy do sformułowania tematu prezentowanego numeru.

Słowa kluczowe: edukacja estetyczna, sztuka, wartości, wspólnotowość.

Introduction. Communitarity as a Value in Education for Art and through Art in Interdisciplinary Discourse

Abstract

The text introduces the issue of communal values in education for art and through art. Positions of representatives of social and humanistic sciences are discussed, emphasizing the interdisciplinary nature of the problem. The axiological perspective constituted the starting point for formulating the title of this edition.

Keywords: aesthetic education, art, values, communitarity.

* Uniwersytet Łódzki.

Artykuł otrzymano: 7.05.2024; akceptacja: 8.05.2024.

Współcześnie edukacja estetyczna rozumiana jest jako proces całościowy. W jej zakresie mieszczą się dwa pojęcia: edukacja do sztuki i przez sztukę. W polskiej literaturze pedagogicznej określa się je też zamiennie jako wychowanie estetyczne w węższym i szerszym zakresie. Od początku XXI wieku przywołuje się w literaturze definicję Ireny Wojnar dotyczącą obydwu podzakresów edukacji estetycznej: „Wychowanie do sztuki staje się zespołem propozycji otwierających człowiekowi własną drogę do spotkania ze sztuką, otwiera na różnorodność wartości” (Wojnar 2000: 153). Wychowanie przez sztukę jest określane jako osiąganie samowiedzy i samorealizacji przez aktywne doświadczania sztuki, stanowi odpowiedź na potrzeby integralnie ujmowanej osobowości: „z takim ujęciem człowieka łączy się określenie sztuki jako faktu ludzkiego” (Wojnar 2000: 157).

Teoria wychowania estetycznego Ireny Wojnar, dzięki jej działalności naukowej w instytucjach zagranicznych i przekładom jej monografii na język włoski, hiszpański, francuski, zyskała prestiż międzynarodowy i stanowi trwały wkład do europejskiej teorii wychowania (Samoraj 2023). Wojnar bliskie było stanowisko Martina Bubera dotyczące więzi wspólnotowej. Opisywał on obecność sztuki w relacjach „od człowieka do człowieka”. Jej zdaniem właśnie to Buberowskie „między”, wywodzące się ze stosunku między człowiekiem a człowiekiem, stanowi strefę wykraczania poza krąg właściwy każdemu uczestnikowi relacji (Wojnar 1984: 141).

Wspólnotowość wynika z faktu, że sztuka była i jest podstawą więzi pokoleniowych, międzynarodowych, globalnych. Dzieło–odbiorca, według Gabriela Marcela, uznającego podmiotowość sztuki, jest także relacją podmiot–podmiot.

Wspólnotowość była przedmiotem badań i rozważań podejmowanych przez pedagogów sztuki czy pedagogów kultury. Wymienić tu można dwa opracowania zbiorowe: *Kultura jako przedmiot wspólnoty edukacyjnej* (Sajdak 2004) czy *Różnorodni przez sztukę* (Zalewska-Pawlak, Sasin 2017).

Z perspektywy socjologicznej należy odnotować pracę Marty Olcoń-Kubickiej (2009), a z zakresu literaturoznawstwa – monografię Agnieszki Ziółowicz (2011). Grzegorz Sztabiński (2017), estetyk i historyk sztuki, przeprowadził analizę porównawczą poglądów na wspólnotowość Zygmunta Baumana i Wolfganga Welscha. Zaznaczył także swoje stanowisko w tej sprawie. Jego zdaniem odpowiedź na pytanie, czy sztuka i wychowanie przez sztukę mogą pełnić role wspólnototwórcze, jest pozytywna. Postawił jednak warunek: stanie się tak jeśli uzna się,

że sztuka stanowi ważne pole tworzenia miejsc bliskości, współuczestnictwa czy też obszaru umożliwiającego spełnienie, choćby w ograniczonym zakresie nowego typu myślenia o wspólnotowości, gdzie ludzie są jednocześnie razem i osobno zachowując swoją indywidualną niezależność (Sztabiński 2017: 37).

W jego opinii sztuka obecnie nie tyle jednoczy ludzi, co uświadamia różnice, otwierając drogę do znalezienia możliwości współistnienia.

Marta Olcoń-Kubicka (2009) również odniosła się do relacji osobowych indywidualizm–wspólnotowość. Podkreśliła z kolei, że współczesne wspólnoty kształtują

się poprzez sięć i poczucie przynależności, „których podstawą istnienia jest intersubiektywne odczuwanie podzielane uczucie oraz przeżywana przyjemność” (Olcoń-Kubicka 2009: 65). Przy czym podkreśla, że przeżywane uczucia powinny być nie tyle współodczuwane, co wyrażane. Obecnie liczy się możliwość ekspresji.

Przedstawione powyżej stanowiska twórców prezentujących problemy wspólnotowości prowadzą do konstatacji, że jedyną wspólną ich cechą jest wskazanie na współzależność między indywiduum a wspólnotą, oczywiście z zachowaniem kontekstów dziedzinowych.

Przyjęte przez autorkę *Wprowadzenia* stanowisko dotyczy sfery wartości badanego zjawiska. Przyjęto pojęcie sztuki rozważane w perspektywie aksjologicznej, według Katarzyny Olbrycht: „sztuka jest wyostrzonym doświadczeniem wartości, przeżywanym w określonej formie, odwołującym się do wrażliwości na świat wartości” (Olbrycht 1987: 87). Zaproszenie do dyskursu o problemie sztuki w doświadczeniu wspólnotowości wynikało z trzech istotnych pytań:

- jak sztuka jako wartość autoteliczna stanowi czynnik wspólnototwórczy;
- jak sztuka, rozumiana jako przekaz kulturowy, uwrażliwiający na inne wartości pełni funkcję wspólnototwórczą;
- czy w rozważaniach o wspólnotowości nadal istotna jest relacja ja–my.

Zgłoszone do tego tomu teksty odnoszą się do postawionych pytań, ale – jak zwykle w badaniach dotyczących relacji człowiek–sztuka – zawierają element subiektywizmu. Ponadto warto zaznaczyć, że prezentowane przez autorów teksty mają charakter interdyscyplinarny. Do dyskursu włączyli się przedstawiciele pedagogiki sztuki, estetycy, filozofowie, artyści, kulturoznawcy. Dodatkowo swoje teksty przysłali przedstawiciele pedagogiki włoskiej, hiszpańskiej, francuskiej i tureckiej, co wzmocniło europejską perspektywę prezentowanego tematu.

Artykuły w części *Studia i rozprawy* dotyczą odniesień zarówno do wspólnotowej roli sztuki jako artefaktu kulturowego, jak i do jej oddziaływania w procesie edukacji estetycznej.

W swoich rozważaniach Urszula Szuścik przedstawiła współczesne koncepcje sztuki, akcentując szczególnie teorie sztuki Josepha Beuysa. Wskazała na działania artystyczne, które rozwijają współdziałanie w grupie. Mirosława Zalewska-Pawlak przybliżyła genezę wspólnotowości w europejskiej teorii wychowania, odwołując się do teorii idealistycznej Fryderyka Schillera i Herberta Reada. Wzmocnieniem kontekstu edukacji estetycznej jest artykuł Dariusza Kubinowskiego o współczesnej identyfikacji przedmiotowej pedagogiki sztuki jako subdyscypliny pedagogicznej. Krystyna Pankowska wprowadziła antropologiczny kontekst kulturowy rozważań, pisząc o funkcjach wspólnotowych śmiechu w sztuce i w życiu współczesnym. Tekst Agnieszki Gralińskiej-Toborek dotyczy wyjątkowego charakteru wspólnoty tworzonej przez artystów i odbiorców street artu. Temat przedstawiony przez Autorkę – jak samo dzieło i jego tworzenie stają się specyficznym obszarem doświadczenia wspólnotowości – podejmowany był również przez innych autorów tomu. Stanowi zatem istotny motyw badawczy, prezentowany w różnych kontekstach artystyczno-pedagogicznych.

Nowatorskie podejście do tworzenia ekslibrisów zaprezentował Ricard Huerta, opisując i wyjaśniając ich znaczenie dla samokształcenia i wzmacniania tożsamości osobowej pedagogów. Justyna Żak-Szwarc w treści swojego artykułu przedstawiła analizę wybranych aspektów znaczenia muzeum w postrzeganiu i odczuwaniu wspólnotowości w kulturze europejskiej. Warto zaznaczyć, że temat edukacji muzealnej podjęli także inni autorzy. W dziale *Prace z warsztatu* znajdują się dwa teksty o różnych aspektach działalności muzeów i wystaw sztuki jako obszarów tworzenia i doświadczania wspólnotowości przez sztukę współczesną. Jednym z nich jest artykuł Leszka Karczewskiego, przedstawiający realizację projektu partycypacyjnego dla młodzieży w Muzeum Sztuki w Łodzi. W tekście znajdują się także rozważania o znaczeniu tworzonej multifunkcjonalnej wspólnoty. Z kolei Barbara Kwiatkowska-Tybulewicz zaprezentowała autobiograficzną opowieść uczestniczki doświadczającej poczucia wspólnotowości na Biennale w Wenecji.

W dziale *Prace z warsztatu* znalazły się teksty o charakterze teoretyczno-empirycznym. Dział otwiera praca trzech autorów: Hervégo Thibona, Ivana Polliarta i Arzu Karademir, związanych z Uniwersytetem w Reims. Treść prezentacji dotyczy realizowanych projektów prowadzonych dla cudzoziemców nieznających języka francuskiego. Zajęcia artystyczne przybliżające dziedzictwo kulturowe Francji odbywały się w językach uczestników i miały za cel stworzenie możliwości porozumiewania się za pomocą języka wizualnego. Anna Boguszevska i Maria Boguszevska wskazały na znaczenie lokalnych działań plastycznych w podtrzymywaniu więzi społecznych. Podjęty temat dotyczy relacji z doświadczeń własnych realizowanych w instytucji kulturalnej – bibliotece miejskiej w Lublinie.

Relacje z badań własnych przekazali Krzysztof Szmidt i Monika Modrzejewska-Świągulska. Treść artykułu dotyczy polemicznego układu między specyficznością a ogólnością zdolności twórczych. Autorzy ustosunkowali się do aktualnych teorii na ten temat, zaprezentowali studium jednego przypadku oraz sformułowali konkluzje z badań. Temat przymusu tworzenia w działaniach artystów badała Agnieszka Janiszewska, opisana przez nią procedura badawcza została zrealizowana przez wywiady z artystami.

Obydwa teksty są zorientowane na ukazanie czynników osobotwórczych w działalności artystów. Tym samym w podejmowanej problematyce wspólnotowości w zaznaczonej już relacji ja–my autorzy skoncentrowali swoją uwagę na osobie artysty w przypadkach indywidualnych. W części *Dyskusje / polemiki / recenzje* zamieszczony jest tekst Tamary Sass, dopełniający prezentowane teorie znaczenia osoby artysty. Artykuł stanowi z kolei egzemplifikację potencjału wspólnotowościowego artysty amatora działającego lokalnie, w małej włoskiej gminie. Treść wzmacniają wypowiedzi mieszkańców gminy, którzy potwierdzają integracyjne oddziaływania dzieł artysty na społeczność.

Zdecydowana większość tekstów dotyczy sztuki plastycznej i organizowanych wokół niej działań organizacyjnych i kulturowych. Trzy teksty w tym tomie prezentują dzieła sztuki muzycznej i szerzej – sfery dźwiękowej. Podjęte są w różnych perspektywach badawczych, od metafizycznych do metodologicznych.

Pierwszy tekst stanowiący część wprowadzenia, autorstwa Giulia Sforzy, przedstawia znaczenie słuchania muzyki w edukacji estetycznej. Prezentacja jest swoistym credo twórczości Sforzy, który konsekwentnie odwołuje się do filozoficzno-mistycznego odbioru muzyki. Doświadczenie muzyki w tej perspektywie wyostreza rozumienie naszego wewnętrznego „ja”, zaostrza naszą wrażliwość – nie tylko sensoryczną i intelektualną, ale przede wszystkim duchową. Wobec dominacji instrumentalnego wykorzystania sztuki w edukacji i działaniach społecznych warto dostrzec oryginalność i aktualność przesłania Sforzy do pedagogów.

Drugi tekst o muzyce – Piotra Soszyńskiego – dotyczy polemicznych dyskusji o rodzajach muzyki i ich współistnieniu w sferze edukacji. Autor prezentuje własne stanowisko w tej sprawie. Trzeci tekst – Magdaleny Sasin – rozszerza obszar badań empirycznych o audiosferę. Autorka przywołuje pojęcie pejzażu akustycznego jako obszaru oddziaływującego na relacje społeczne, sprzyjające poczuciu przynależności i wspólnotowości. W tekście znajdują się opisy nagrań dźwięków w terenie.

W dziale recenzji Piotr Soszyński odnosi się do popularnego serwisu *Google Arts and Culture*. Zastrzegł jednak, że codzienne aktualizacje nie pozwalają w pełni rozwinąć formy recenzji. Autor starał się przybliżyć swoje wywody do norm tego gatunku publicystycznego, wystawił własną ocenę funkcjonowania strony oraz jej treści.

Numer czasopisma zamyka sprawozdanie z Międzynarodowej Konferencji Pedagogiki Sztuki, relacjonowanej przez jej uczestniczkę Magdalenę Sasin. Wielość referatów i komunikatów wygłaszanych przez pedagogów i artystów z kilku krajów europejskich wskazuje na potrzebę identyfikacji wspólnotowej i identyfikacji przedmiotowej prezentowanych treści.

Redaktorzy numeru serdecznie dziękują wszystkim Autorom, którzy włączyli się do dyskursu w zaproponowanym temacie o sztuce i wspólnotowości. Podziękowania przekazujemy Recenzentom za podjęcie współpracy nad przygotowaniem tekstu do publikacji. Pani Profesor Ewie Marynowicz-Hetce – Redaktor Naczelnej NOWIS, oraz Sekretarzowi Redakcji Piotrowi Soszyńskiemu składamy podziękowania za życzliwą pomoc na wszystkich etapach przygotowania tego numeru do druku.

Druga część *Wprowadzenia* jest autorstwa Giulia Sforzy, współredaktora numeru. Moja współpraca naukowa z Profesorem Sforzą trwa od kilkadziesiąt lat. Jej efektami było wspólne uczestnictwo w konferencjach naukowych organizowanych w Polsce i we Włoszech oraz współautorskie publikacje.

Giulio Sforza jest twórcą o wszechstronnych zainteresowaniach i pasjach – to pedagog, filozof, muzykolog, dyrygent chóru akademickiego, poeta, tłumacz literatury francuskiej, bloger. Treści i styl jego prezentacji pedagogiczno-filozoficznych są unikalne, pełne metafor, poezji, mistycyzmu, zwłaszcza jeśli dotyczą muzyki. Przypomina nam o duchowym wymiarze spotkania ze sztuką, o czym zapominamy w dyskusjach metodologicznych i co marginalizujemy w życiu.

Introduction. Community as a Value in Education for Art and through Art in Interdisciplinary Discourse

Aesthetic education is today understood as a lifelong process. It encompasses two concepts: education for art and through art. In Polish pedagogical literature they are referred to interchangeably as aesthetic education in narrower or broader sense. Since the beginning of the 21st century, scholarship refers to the definition proposed by Irena Wojnar, which covers both types of aesthetic education: "Education for art becomes a set of proposals that open an individual's path to encountering art, and it opens up to the diversity of values" (Wojnar 2000: 153). Education for art is described as achieving self-knowledge and self-realization through an active experiencing of art, and is an answer to the needs of integrally defined personality: "this perspective on an individual is connected with characterizing art as a human fact" (Wojnar 2000: 157).

Irena Wojnar's theory of aesthetic education, thanks to her scientific activities in foreign institutions and the translation of her monographs into Italian, Spanish, and French, has gained international prestige and constitutes a lasting contribution to European educational theory (Samoraj 2023). Wojnar's perspective was closely aligned with Martin Buber's position on community bonds. He wrote about the presence of art in "person-to-person" relations. According to Wojnar, it is precisely Buber's "between," the effect of the relationship between two individuals, that constitutes a realm that goes beyond the circle proper to each participant in the relationship (Wojnar 1984: 141).

Community bonds are the result of the fact that art has always been and still is the basis forming generational, international, global bonds. According to Gabriel Marcel, who acknowledges the subjectivity of art, the work-receiver relationship is also a subject-subject relationship.

The topic of community has been the subject of research studies conducted by pedagogues of art or pedagogues of culture. It is worth listing two edited collections: *Kultura jako przedmiot wspólnoty edukacyjnej* (Sajdak 2004) czy *Różnorodni przez sztukę* (Zalewska-Pawlak, Sasin 2017).

From the sociological perspective, it is worth mentioning the work of Marta Olcoń-Kubicka (2009), and from literary studies – the monograph by Agnieszka Ziołowicz (2011). Grzegorz Sztabiński (2017), an aesthete and art historian, conducted a comparative study of Zygmunt Bauman's and Wolfgang Iser's opinions on community. He also presented his own perspective on the matter. In his view, the answer to the question whether art and education for art can serve community-building functions is positive. However, under one condition: it will happen if we agree that

art constitutes an important field for creating spaces of closeness, participation, or an area enabling the fulfillment, even to a limited extent, of a new type of thinking about community, where people are simultaneously together and apart, maintaining their individual independence (Sztabiński 2017: 37).

According to him, today art does not unite people as much as it makes them aware of differences, opening the path to finding ways of coexistence.

Marta Olcoń-Kubicka (2009) also referred to the personal relations between individuality and community. She in turn emphasized that modern communities are shaped through a network and sense of belonging, “whose basis for existence is the intersubjective sense of shared feeling and experienced pleasure” (Olcoń-Kubicka 2009: 65). However, she emphasized that the experienced feelings should not so much be shared as expressed. Currently, the ability to express oneself is what matters.

The positions of scholars studying the problems of community, as outlined above, lead to the conclusion that their only common feature is the emphasis on the interdependence between the individual and the community, while naturally not ignoring the specific contexts of their respective fields of study.

The position adopted by the author of this *Introduction* concerns the sphere of values of the phenomenon under study. The concept of art is considered from an axiological perspective, according to Katarzyna Olbrycht: “art is an intensified experience of values, felt in a specific form, appealing to sensitivity toward the world of values” (Olbrycht 1987: 87). An invitation to the discourse on the problem of art in experiencing community was the result of wanting to answer three important questions:

- how does art, as an autotelic value, impact the forming of community?
- how does art, understood as cultural communication that sensitizes to different values, serve a communal function?
- is the relation I-we still crucial for our thinking about community?

The articles presented in this issue refer to these questions, but – as it is often in research studies focused on the relationship between individuals and art – also encompass more subjective elements. Furthermore, it is worth noting that the presented texts are interdisciplinary in nature, as the issue presents essays written by representatives of the pedagogy of art, aestheticians, philosophers, artists, cultural studies scholars. Additionally, texts were also submitted by representatives of Italian, Spanish, French, and Turkish pedagogy, which strengthen the European perspective of the issue.

The articles in the section *Studies and Dissertations* refer both to the community function of art as a cultural artefact as well as its impact on the process of aesthetic education.

In her article, Urszula Szuścik presents contemporary concepts of art, especially highlighting the theories of art proposed by Joseph Beuys. She points to artistic activities that develop group action. Mirosława Zalewska-Pawlak discusses the origin of community in European theory of education, referring to the idealistic theories of Friedrich Schiller and Herbert Read. The context of aesthetic education is further developed in the article written by Dariusz Kubinowski, who focuses on the contemporary identification of the subject matter of art pedagogy as a pedagogical subdiscipline. Krystyna Pankowska introduces an anthropological context in her essay on the community functions of laughter in art and contemporary life. The article by Agnieszka Gralińska-Toborek analyzes the unique character of a community created by both artists and recipients of street art. The topic examined by this Author – how the work itself, as well as the act of its creation, become a specific area of experiencing com-

munity – is also discussed by other authors in the issue. It is therefore an important research motif, presented in different contexts – artistic and pedagogical.

Ricard Huerta presents an innovative approach to creating ex-libris, describing and explaining their significance for self-education and strengthening the personal identity of educators. In her article, Justyna Żak-Szwarc presents an analysis of selected aspects of the role of the museum in perceiving and experiencing community in European culture. It is worth noting that the topic of museum education was also addressed by other authors. Two essays published in the section *Research Reports* focus on different aspects of museums and art exhibitions as areas of creating and experiencing community in contemporary art. One of them is Leszek Karczewski's article which discusses the realization of a participatory project for adolescents in the Art Museum in Lodz. The text also contains reflections on the significance of the created multifunctional community. In turn, Barbara Kwiatkowska-Tybulewicz presents an autobiographical account of a participant experiencing a sense of community at the Venice Biennale.

The section *Research Reports* also includes theoretical and empirical studies. The section opens with an essay co-written by three authors: Hervé Thibon, Ivan Polliart and Arzu Karademir, working at the University of Reims. The article concerns projects conducted for foreigners who do not know French. Art classes introducing the cultural heritage of France were held in the participants' native languages and aimed to create opportunities for communication through visual language. Anna Boguszewska and Maria Boguszewska pointed to the meaning of local art initiatives for upholding community bonds. Their article is a report from their experiences from working in cultural institution – the city library in Lublin.

Krzysztof Szmidt and Monika Modrzejewska-Świgulska present reports from their own research. Their article discusses the polemical relation between specificity and generalness of artistic abilities. The authors refer to the current theories on this topic, presenting a case study as well as conclusions from their research. The topic of the compulsion to create in the actions of artists was studied by Agnieszka Janiszewska. The research procedure she described was carried out through interviews with artists.

Both texts are oriented at demonstrating personality traits in the activity of artists. Thus, in addressing the issue of community within the already noted "I-We" relationship, the authors focused their attention on the figure of the artist. The section *Discussions / Polemics / Reviews* opens with a text by Tamara Sass which complements the presented theories of the meaning of the artist. This article presents an exemplification of the community potential of local amateur artists working in a small Italian community. The content is strengthened by the presented statements of residents of the community which confirm that the artist's work had impact on the integration of their community.

The vast majority of the texts concern visual arts and the organizational and cultural activities centered around them. Three texts in this volume present works of musical art and, more broadly, the auditory sphere. They are approached from various research perspectives, ranging from metaphysical to methodological.

The first text written by Gulio Sforza is part of the introduction, and discusses the meaning of music listening in aesthetic education. In a way, it can be read as a credo of Sforza's work, who consistently refers to the philosophical-mystical reception of music. From this perspective, experiencing music sharpens the understanding of our internal "I," strengthening our sensitivity – not only sensory and intellectual, but most importantly – spiritual. Given the dominance of the instrumental use of art in education and social activities, it is worth recognizing the originality and relevance of Sforza's message to educators.

The second text about music, written by Piotr Soszyński, refers to the polemical discussions on the types of music and their coexistence in the educational sphere. The author presents his own perspective on the topic. The third text by Magdalena Sasin broadens the empirical research area by including the audiosphere. The author refers to the concept of the acoustic environment as an area influencing social relationships, fostering a sense of belonging and community. The text includes descriptions of field recordings of sounds.

In the review section, Piotr Soszyński refers to the popular service *Google Arts and Culture*. However, he acknowledges that daily updates to the service do not allow him to fully develop the form of the review, although he attempted to align his arguments with the norms of this journalistic genre, providing his own evaluation of the website's functionality and content.

The last text in this issue is a report from the International Conference of Pedagogy of Art, written by one of its participants – Magdalena Sasin. The diversity of papers and ideas presented by pedagogues and artists from several European countries demonstrates the need for community identification and subject identification of the presented content.

The editors of this issue of the journal would like to extend their gratitude to all of the Authors who decided to join the discourse on the proposed topic of the relation between art and community. We would like to thank the Reviewers for their contribution to preparing the articles for publication. We are extremely grateful to Professor Ewa Marynowicz-Hetka, the Editor-in-Chief of NOWIS, and Piotr Soszyński, the Secretary of the Journal, for their kind assistance at every stage of preparing this issue for publication.

The second part of the *Introduction* is written by Giulio Sforza, the co-editor of the issue. My academic collaboration with Professor Sforza has been ongoing for several decades. Its results include joint participation in scientific conferences organized in Poland and Italy, as well as co-authored publications.

Giulio Sforza has multiple interests and passions – he is a pedagogue, philosopher, musicologist, conductor of an academic choir, poet, translator of French literature, blogger. Both the content and style of his pedagogical-philosophical presentations are unique, full of metaphors, poetry, mysticism, particularly when they refer to music. He reminds us all about the spiritual dimension of our encounters with art, which we tend to forget about in our methodological discussions and which we marginalize in our own lives.

Bibliografia/Bibliography

- Olbrycht K. (1987) *Sztuka w działaniach pedagoga*, Katowice, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Olcoń-Kubicka A. (2009) *Indywidualizacja a nowe formy wspólnotowości*, Warszawa, Wydawnictwo Naukowe Scholar.
- Sajdak A. (red.) (2004) *Kultura jako fundament wspólnoty edukacyjnej*, Kraków, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Samoraj M. (2023) *Działalność Ireny Wojnar na forum organizacji międzynarodowych InSEA i UNESCO*, „Kwartalnik Pedagogiczny”, t. 267, nr 1, s. 91–104.
- Sztabiński G. (2017) *Wspólnotowość a indywidualizm w sztuce i w wychowaniu estetycznym w: Różnorodni przez sztukę. Edukacja artystyczna w środowiskach zróżnicowanych kulturowo*, Zalewska-Pawlak M., Sasin M. (red.), Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Wojnar I. (1984) *Sztuka jako podręcznik życia*, Warszawa, Wydawnictwo „Nasza Księgarnia”.
- Wojnar I. (2000) *Humanistyczne intencje wychowania*, Warszawa, Wydawnictwo Akademickie Żak.
- Zalewska-Pawlak M., Sasin M. (red.) (2017) *Różnorodni przez sztukę. Edukacja artystyczna w środowiskach zróżnicowanych kulturowo*, Łódź, Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego.
- Ziołowicz A. (2011) *Poszukiwanie wspólnoty. Estetyka dramatyczności a więź międzyludzka w literaturze polskiego romantyzmu*, Księgarnia Akademicka.

O Autorce

Mirosława Zalewska-Pawlak – prof. dr hab., zatrudniona w Katedrze Edukacji Artystycznej i Pedagogiki Twórczości na Wydziale Nauk o Wychowaniu Uniwersytetu Łódzkiego. Specjalizuje się w badaniach historyczno-porównawczych nad teorią wychowania estetycznego. Wyniki swoich badań publikowała w wydawnictwach polskich i włoskich, redagowała cyklicznie wydawane monografie zbiorowe na temat *Sztuka i wychowanie*. Autorka tryptyku: *Wychowanie estetyczne dziecka w wieku przedszkolnym. Geneza i rozwój problematyki w polskiej teorii pedagogicznej* (1988); *Rola sztuki w wychowaniu. Polska tradycja pedagogiczna* (2001); *Sztuka i wychowanie w XXI wieku. W poszukiwaniu zagubionej teorii sztuki życia i sztuki w wychowaniu* (2017).

About the Author

Mirosława Zalewska-Pawlak – prof. Ph.D., employed at the Department of Artistic Education and Pedagogy of Creativity at the Faculty of Educational Sciences of the University of Lodz. She specializes in historical and comparative research on the theory of aesthetic education. She published the results of her research in Polish and Italian publishing houses, and edited periodically published collective monographs on Art and Education. Author of the triptych: *Wychowanie estetyczne dziecka w wieku przedszkolnym. Geneza i rozwój problematyki w polskiej teorii pedagogicznej* (1988); *Rola sztuki w wychowaniu. Polska tradycja pedagogiczna* (2001); *Sztuka i wychowanie w XXI wieku. W poszukiwaniu zagubionej teorii sztuki życia i sztuki w wychowaniu* (2017).